

Razlike u društvenom kapitalu stanovništva Hrvatske s obzirom na stupanj urbaniziranosti naselja stanovanja

Filip MAJETIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska
Filip.Majetic@pilar.hr

Miroslav RAJTER

Ured za istraživanje, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
miroslav.rajter@gmail.com

Mislav DEVIĆ

Zadar, Hrvatska
mislav.devic@gmail.com

U ovom radu analizirane su razlike u društvenom kapitalu između sredina različitog stupnja urbaniziranosti u Hrvatskoj. Iako je analiza tih razlika u međunarodnim okvirima istraživački plodna tema, u Hrvatskoj dosad ciljano nije provedena. Slijedeći Putnamov pristup, društveni kapital je konceptualiziran i operacionaliziran kroz tri dimenzije: povjerenje u institucije, neformalnu i formalnu društvenu umreženost te društvenu, tj. političku i građansku, participaciju. Podaci su prikupljeni 2015. godine anketnim istraživanjem. Korišten je etapno stratificiran reprezentativan uzorak punoljetnog stanovništva Hrvatske (N = 1 000). Veće povjerenje u političke i društvene institucije ustanovljeno je među ruralnim nego urbanim stanovništvom. Stanovništvo velikih gradova iskazalo je manje razine neformalne društvene umreženosti (kontakti s rođacima i susjedima) od stanovništva sela i gradova srednje i manje veličine, dok u pogledu formalne društvene umreženosti (članstvo u udrugama) razlike nisu pronađene. Stanovništvo gradova srednje i manje veličine u volonterskom je radu (građanska participacija) bilo aktivnije nego ruralno. Na posljednjim parlamentarnim izborima (politička participacija) glasalo je više stanovnika velikih nego srednjih i manjih gradova, dok je na posljednjim predsjedničkim izborima glasalo više stanovnika velikih gradova nego sela. Nalazi osvjetljaju teme koje tek treba istražiti, poput odrednica društvenog kapitala unutar sredina sličnog stupnja urbaniziranosti te regionalnih razlika u društvenom kapitalu među sredinama visoke, srednje i niske urbaniziranosti.

Ključne riječi: društveni kapital, stanovništvo Hrvatske, urbane sredine, ruralne sredine, povjerenje u institucije, društvena umreženost, društvena participacija

1. Uvod

U ovom se radu predstavljaju razlike u društvenom kapitalu (DK) stanovništva Hrvatske s obzirom na stupanj urbaniziranosti naselja/sredine stanovanja. U mnogim zemljama svijeta takve analize predstavljaju istraživački plodnu temu analiziranu na uzorcima opće populacije i različitim subpopulacijama, u kontekstu brojnih obilježja (npr., uloga masovnih medija i samoprocjena vlastitog zdravlja) te na razini regija više država, na razini regija unutar jedne države i na razini susjedstava. U pogledu istraženosti te teme u Hrvatskoj, u znanstvenoj i stručnoj literaturi nije pronađeno istraživanje primarno usmjereno višedimenzionalnom razmatranju DK u kontekstu razlika među sredinama različitog stupnja urbaniziranosti.

1.1. Određenje koncepta društvenog kapitala

S obzirom na to da je od kraja osamdesetih godina 20. stoljeća predmet kontinuiranog interesa u znanstvenim, aktivističkim i političkim krugovima, društveni kapital možemo označiti kao jedan od značajnijih koncepta suvremene sociologije, politologije i ekonomske znanosti (Svendsen i Svendsen, 2009; Thompson, 2011). Kako rasprava o širem spektru njegovih određenja za ovaj rad nije važna, s ciljem što jednostavnijeg snalaženja u istraživačkom prostoru navodimo samo ono na kojem je bilo temeljeno naše istraživanje. Prema Putnamu (2000: 16), »društveni kapital podrazumijeva veze između individuuma [...] i u tom pogledu je usko povezan s onim što se ponekad nazivalo *građanskim vrlinama*«. Strukturu DK čine elementi povjerenja, društvene umreženosti, društvene participacije te uzajamnosti (Putnam, 1993, 2000). Članovima društvenih organizacija širih od nukleusne obitelji posjedovanje tih obilježja olakšava uspješnu međusobnu koordinaciju i suradnju u ostvarivanju zajedničkih ciljeva (Putnam, 1995: 67).

Tri su glavna argumenta za odabir Putnamova (1993, 2000) pristupa kao teorijske podloge istraživanja. Prvi je Putnamov fokus na skupine, tj. veće zajednice poput nacija (Ping Li, 2007: 228). Drugi je argument pogodnost njegova koncepta za operacionalizaciju. Naime, korišten je u nizu više ili manje sveobuhvatnih istraživanja poput *The Ties That Bind: The Central Florida Social Capital Survey* iz 2005.¹ i *The Social Capital Community*

¹ <http://sciences.ucf.edu/sociology/wp-content/uploads/sites/22/2015/03/2005-Social-Capital-Survey-Technical-Report.pdf>.

Benchmark Survey iz 2000. i 2006.² Treći argument nalazimo u činjenici kako više postojećih studija DK u urbanim i ruralnim sredinama te njihovim razlikama polazi upravo iz Putnamovih teorijskih postavki.³

1.2. Operacionalizacija koncepta društvenog kapitala

Širok raspon operacionalizacija prisutan je u studijama koje su, blisko povezane s Putnamovim konceptom, proučavale razlike u DK između sredina različitog stupnja urbaniziranosti. Posredstvom jednog ili više indikatora po dimenziji DK, dio je istraživao sve četiri dimenzije (Onyx i Bullen, 2000; Putnam, 2000; Ziersch i dr., 2009; Nummela i dr., 2009; Xu, Perkins i Chow, 2010; Meng i Chen, 2014; Wun'Gaeo i dr., 2014; Sørensen, 2016), dok su ostali bili fokusirani na njih jednu do tri (Beaudoin i Thorson, 2004; Norstrand i Xu, 2011; Mohnen i dr., 2011; Sørensen, 2012).

Ključne indikatore upotrijebljene u tim istraživanjima možemo podijeliti po Putnamovim dimenzijama. Prvo, element povjerenja analiziran je istraživanjem povjerenja u ljude, različite institucije i/ili zajednicu. Drugo, element društvene umreženosti analiziran je istraživanjem neformalne umreženosti u vidu odnosa s rodbinom, prijateljima, susjedima, poznanicima i/ili kolegama s posla (npr., kontakt, razine poznavanja) i istraživanjem formalne umreženosti u vidu članstva u dobrovoljnim organizacijama (npr., nevladinim, vjerskim, profesionalnim i sportskim). Treće, element društvene participacije analiziran je istraživanjem političke participacije u vidu izlaska na izbore i/ili prosvjede te istraživanjem građanske participacije u vidu doprinosa održavanju čistoće javnih površina i/ili volontiranja u okviru organizacija ili pojedinih akcija.⁴ Napokon, element uzajamnosti

² <https://www.hks.harvard.edu/saguaro/communitysurvey/>.

³ Iako je kod Putnamove konceptualizacije DK uobičajeno izložiti i njegovu podjelu na povezujući (*bonding*) i premošćujući (*bridging*) DK, to ne činimo, jer držimo kako uvođenje te tipologije ne bi pridonijelo preciznijem određenju DK. Tomu je tako ponajprije zbog smanjene istraživačke upotrebljivosti te podjele. Naime, povezujući i premošćujući DK »nisu *ili-ili...* nego *više ili manje* kategorije« (Putnam, 2000: 21), tj. većina društvenih skupina istodobno posjeduje određen udio obaju tipova DK (Coffe i Geys, 2007: 125). Pritom ta podjela ne omogućuje jasno određenje što je povezujući, a što premošćujući DK, tj. gdje »završava« jedan, a »počinje« drugi, i obratno (Putnam, 2000).

⁴ Slijedeći Calloisov i Aubertov (2007) pristup, smatramo da članstvo u dobrovoljnim organizacijama predstavlja indikator dimenzije društvene umreženosti, a ne društvene/građanske participacije, jer sama činjenica što je netko član organizacije ne znači da i sudjeluje u njezinu radu. Sudjelovanje u radu dobrovoljnih organizacija istraženo je kroz analizu volonterskog rada – indikatora dimenzije društvene/građanske participacije.

analiziran je istraživanjem učestalosti/količine primanja i davanja različitih vrsta pomoći (npr., financijske, medicinske, informatičke) i/ili (percepcije) dostupnosti tih oblika pomoći.⁵

Polazeći od izloženih operacionalizacija, DK u ovom radu istražen je analizom njegovih triju dimenzija: povjerenja, društvene umreženosti i društvene participacije. Povjerenje obuhvaća povjerenje u političke i društvene institucije te medije. Društvena umreženost obuhvaća neformalne društvene mreže istražene kroz analizu kontakata s rodbinom, susjedima i (bliskim) prijateljima te formalne društvene mreže istražene kroz analizu članstva u dobrovoljnim organizacijama. Društvena participacija obuhvaća političku participaciju istraženu kroz analizu izlaženja na izbore te građansku participaciju istraženu kroz analizu volonterskog rada u organizacijama i/ili akcijama.

2. Pregled dosadašnjih istraživanja

U nastavku donosimo kratak pregled važnijih rezultata dosadašnjih analiza tematski povezanih s našim istraživanjem. Prvi dio poglavlja sadržava prikaz nalaza međunarodnih istraživanja, a drugi presjek istraženosti tog područja u Hrvatskoj. U oba dijela nalazi su podijeljeni po prethodno predstavljanim dimenzijama DK. Važno je istaknuti kako u nekim od izloženih istraživanja te dimenzije nisu analizirane u kontekstu društvenog kapitala nego kao zasebni indikatori (npr., povjerenje, volontiranje, kontakti sa susjedima).

2.1. Međunarodna istraživanja razlika u dimenzijama društvenog kapitala s obzirom na stupanj urbaniziranosti sredine

2.1.1. Dimenzija povjerenja

Istraživanje provedeno na reprezentativnom uzorku osam zemalja Latinske Amerike (Meksiko, Guatemala, Salvador, Honduras, Nikaragva, Kostarika, Panama i Kolumbija) otkrilo je kako stanovništvo ruralnih sredina i manjih gradova pokazuje veće povjerenje u političke institucije nego stanovništvo velikih gradova (Booth i Bayer Richard, 2012). U Poljskoj je u istim sredinama također izmjereno najveće povjerenje u lokalnu vlast (Żukowski i

⁵ Odnos pojedinaca s užom (nukleusnom) obitelji nije uključen u pregled ključnih indikatora DK s obzirom na to da je istraživački interes, imajući na umu Putnamovu konceptualizaciju, usmjeren na umreženost sa zajednicom širom od nukleusne obitelji.

Theiss, 2009). Razlike u povjerenju u političke i društvene institucije (policiju, pravni sustav i javne službe) između urbanih i ruralnih sredina nisu pronađene u Sørensenovom (2012) istraživanju danskog stanovništva i istraživanju stanovništva u jednoj od australskih saveznih država (Ziersch i dr., 2009).⁶ O području razlika u povjerenju u medije s obzirom na stupanj urbaniziranosti naselja nisu pronađena istraživanja.

Iako međuljudsko povjerenje nije jedan od indikatora povjerenja kao dimenzije DK koji je korišten u ovom istraživanju, zanimljivo bi bilo ukazati na veće razmimoilaženje u rezultatima istraživanja u tom segmentu u odnosu na institucionalno povjerenje. Naime, veća razina međuljudskog povjerenja u ruralnim sredinama pronađena je kod opće populacije Kine (Xu, Perkins i Chow, 2010), Litve (Imbrasaitė, 2006), jedne australske savezne države (Onyx i Bullen, 2000) te na uzorku starije populacije Kine (Norstrand i Xu, 2012).⁷ S druge pak strane, veća razina međuljudskog povjerenja u urbanim sredinama pronađena je kod stanovništva dvaju tajlandskih predjela (Wun'Gaeo i dr., 2014). Nadalje, iako razlike nisu velike, više međuljudsko povjerenje utvrđeno je kod urbane populacije u odnosu na ruralnu i na uzorku stanovništva srednje i starije životne dobi u jednom predjelu Finske (Nummela i dr., 2009) te na uzorku stanovništva Bolivije (Mendoza-Botelho, 2013). U istraživanjima provedenim u Japanu (Yamamura, 2015) i Danskoj (Sørensen, 2016) u ruralnim sredinama otkriveno je veće povjerenje u ljude unutar lokalne zajednice (partikularno međuljudsko povjerenje), a u urbanim sredinama veće povjerenje u ljude općenito (uopćeno međuljudsko povjerenje).

2.1.2. Dimenzija društvene umreženosti

Kontakt s rodbinom, prijateljima i susjedima uglavnom je intenzivniji u ruralnim sredinama. Primjerice, u istraživanju učestalosti participacije u lokalnim susjedskim odnosima na uzorku nekoliko zajednica jedne australske savezne države (Onyx i Bulen, 2000), zatim u istraživanju učestalosti susreta s rodbinom i susjedima kod dvaju tajlandska predjela (Wun'Gaeo i dr., 2014), u istraživanju učestalosti posjete rodbini, prijateljima i poznicima

⁶ Nalaz Zierscha i suradnika uključuje zbirno međuljudsko povjerenje, povjerenje u vlade i povjerenje u velike kompanije. Iz dostupnih podataka nije bilo moguće razdvojiti te kategorije povjerenja.

⁷ Studija Norstranda i Xua uključivala je povjerenje u prijatelje i susjede te osjećaj bliskosti s njima. Objavljeni podaci ne dopuštaju razdvajanje kategorija povjerenja i osjećaja bliskosti.

u Litvi (Imbrasaitė, 2006) te u istraživanju kontakata među susjedima na uzorku nizozemskih susjedstava (Mohnen i dr., 2011). Jedino pronađeno istraživanje u kojem je dobiven drukčiji rezultat je ono Nummele i suradnika (2009), u kojem je urbano stanovništvo srednje i starije životne dobi u jednom predjelu Finske u odnosu na ruralno stanovništvo iskazalo nešto izraženiju razinu društvenih kontakata s rođacima i članovima obitelji izvan kućanstva te nešto izraženiju učestalost kontakata s bliskim rođacima i prijateljima.

Širi spektar rezultata donose istraživanja u segmentu članstva u dobrovoljnim organizacijama. Putnam (2000: 221) u SAD-u nalazi kako, u odnosu na stanovništvo najvećih urbanih područja, ruralna populacija ima brojnije članstvo u lokalnim organizacijama. I u Danskoj je u ruralnim sredinama stanovništvo sklonije članstvu u lokalnim udruženjima nego u urbanim (Sørensen, 2016). U urbanim je sredinama veća sklonost članstvu zabilježena u slučaju nelokalnih dobrovoljnih organizacija u Danskoj (Sørensen, 2016) te lokalnih i nelokalnih dobrovoljnih organizacija u Kini (Xu, Perkins i Chow, 2010).⁸ Samo u ranijem istraživanju Danaca (Sørensen, 2012) i stanovništva dviju urbanih i ruralnih sredina SAD-a (Beaudoin i Thorson, 2004) nisu pronađene razlike u članstvu u lokalnim i nelokalnim organizacijama.

2.1.3. Dimenzija društvene participacije

Ruralno stanovništvo Kine pokazalo se znatno sklonijim izlasku na izbore (politička participacija) u odnosu na urbano (Xu, Perkins i Chow, 2010), dok je kod stanovništva jedne regije u Rumunjskoj zabilježena veća izlaznost na lokalnim i parlamentarnim izborima u ruralnim, a na referendumsko glasanje u urbanim sredinama (Rezenau i dr., 2016). Kod Poljaka su pak zabilježene »relativno male razlike« u izlasku na izbore između ruralne i urbane populacije (Żukowski i Theiss, 2009: 81).

U segmentu rada u dobrovoljnim organizacijama (volontiranje; građanska participacija), u ruralnim sredinama su veće razine aktivnosti izmjerene u lokalnim i nelokalnim organizacijama u Danskoj (Sørensen, 2012), u lokalnim organizacijama/akcijama kod stanovništva jedne australske savezne države (Onyx i Bulen, 2000), u istraživanju u SAD-u (Putnam, 2000), u dva-

⁸ Kad se u ovom radu, uz nalaze istraživanja, spominju »lokalne i nelokalne dobrovoljne organizacije«, valja naglasiti da u nekim studijama nije bilo specificirano traži li se informacija o članstvu u lokalnoj ili nelokalnoj udruzi. Za pretpostaviti je da su se odgovori ispitanika u tim istraživanjima mogli referirati i na lokalni i na nelokalni tip udruge.

ma tajlandskim predjelima (Wun'Gaeo i dr., 2014) te u Danskoj (Sørensen, 2016). U urbanim je sredinama pak veća sklonost toj aktivnosti zabilježena u lokalnim i nelokalnim dobrovoljnim organizacijama kod Kineza (Meng i Chen, 2014) te u nelokalnim dobrovoljnim organizacijama kod Danaca (Sørensen, 2016). Konačno, »relativno male razlike« u aktivnosti između urbanih i ruralnih sredina pronađene su u lokalnim i nelokalnim organizacijama kod Poljaka (Żukowski i Theiss, 2009: 81).

2.2. Istraživanja razlika u dimenzijama društvenog kapitala u Hrvatskoj s obzirom na stupanj urbaniziranosti sredine

Iako istraživački problem koji je u fokusu ovog rada dosad nije ciljano istraživan u Hrvatskoj, kako je već spomenuto u uvodnom dijelu rada, neke od studija donose rezultate analiza razlike u dimenzijama DK koje smo koristili u ovoj studiji među sredinama različitog stupnja urbaniziranosti.

2.2.1. Dimenzija povjerenja

Vezano uz povjerenje u političke i društvene institucije, Štulhofer (2004) ističe kako veće sredine pokazuju niže institucionalno povjerenje.⁹ Ilišin (2005: 85–86) na uzorku mladih pronalazi »veće povjerenje u institucije vlasti i moći« kod onih »koji su odrasli i žive u Zagrebu nego kod onih nastanjenih u ruralnim područjima« te »veće povjerenje u institucije zaštite« kod onih »koji su socijalizirani i žive u ruralnim naseljima« od onih iz Zagreba i drugih velikih gradova. Dio istraživanja otkriva pak izostanak povezanosti institucionalnog povjerenja i stupnja urbaniziranosti (Rimac, 2000),¹⁰ odnosno veličine mjesta stanovanja (Sekulić i Šporer, 2010).¹¹ U slučaju povjerenja u medije, u istraživanju mladih Ilišin (2005) nije pronašla razliku između sredina različitog stupnja urbaniziranosti.

⁹ Taj Štulhoferov rad obuhvaća povjerenje u crkvu, vojsku, pravni sustav, tisak, televiziju, sindikate, policiju, političke stranke, vladu, Sabor, Europsku uniju i Ujedinjene narode. Objavljeni podaci ne omogućavaju razdvajanje kategorija institucionalnog povjerenja i povjerenja u medije.

¹⁰ Taj Rimčev rad obuhvaća povjerenje u crkvu, vojsku, odgojno-obrazovni sustav, tisak, sindikate, policiju, sabor, javne službe, sustav socijalnog osiguranja, Europsku uniju, Ujedinjene narode te zdravstveni i pravosudni sustav. Objavljeni podaci ne omogućavaju razdvajanje kategorija institucionalnog povjerenja i povjerenja u medije.

¹¹ To istraživanje obuhvaća povjerenje u crkvu, vojsku, pravni sustav, tisak, televiziju, sindikate, policiju, Vladu, Sabor, političke stranke, Europsku uniju i Ujedinjene narode. Objavljeni podaci ne omogućavaju razdvajanje kategorija institucionalnog povjerenja i povjerenja u medije.

S ciljem održavanja dosljednosti u prikazu istraživanja provedenih u svijetu i Hrvatskoj, kratko se osvrćemo i na raspon rezultata u području međuljudskog povjerenja. Primjerice, rezultati Šalajeva istraživanja visoke razine povjerenja otkrivaju kod skupine ispitanika »iz najmanjih i najvećih naselja« u zemlji (Šalaj, 2007: 181). Štulhofer (2004) ne nalazi povezanost između (uopćenoga) međuljudskog povjerenja i veličine naselja, a Gvozdanović (2015b) kod studentske populacije ne nalazi stupanj urbaniziranosti mjesta stanovanja statistički značajnim prediktorom društvenog povjerenja.

2.2.2. Dimenzija društvene umreženosti

U području kontakta sa zajednicom širom od nukleusne obitelji, pronađeno je kako u odnosu na ruralne sredine »život u većoj sredini pridonosi slabijem intenzitetu kontakata s prijateljima i susjedima« (Dobrotić i Laklija, 2012: 47) te kako s rastom veličine naselja dolazi do smanjenja »učestalosti interakcija sa susjedima« (Miletić, 2015: 110). U slučaju članstva u dobrovoljnim organizacijama, Gvozdanović (2015a) nalazi kako je ruralno stanovništvo nešto češće član crkve ili slične religijske organizacije. Neka od istraživanja u ovom segmentu ne nalaze razlike. Povezanost između članstva u (lokalnim i nelokalnim) udrugama i stupnja urbaniziranosti naselja nije pronađena u istraživanjima Franc i suradnika (2006, 2012), a između članstva u (lokalnim i nelokalnim) nevladinim udruženjima i veličine naselja u istraživanjima Štulhofera (2004) i Krole (2015).¹² Za istaknuti je i kako je otprilike polovina svih registriranih udruga u Hrvatskoj smještena u četiri najveća grada i njihovoj okolici (Bežovan i Zrinščak, 2007).

2.2.3. Dimenzija društvene participacije

Pavić i Šundalić (2015) kod mlađih ispitanika u trima istočnoslavonskim županijama primjećuju kako mjesto stanovanja (selo ili grad) nije statistički značajan prediktor namjere izlaska na izbore. U slučaju volontiranja, Ledić (2001) pronalazi kako ispitanici iz Rijeke (urbane sredine) češće volontiraju u (lokalnim i nelokalnim) organizacijama/akcijama od ispitanika s otoka Primorsko-goranske županije i Gorskog kotara (slabije urbanizirane sredine). Forčić (2007) utvrđuje da su Riječani aktivniji u volonterskom radu za školu i/ili vrtić od ispitanika iz okolice Rijeke i s otoka te županije (slabije

¹² U Krolinom su istraživanju bile obuhvaćene mlađe dobne skupine (15 – 35 godina).

urbanizirana mjesta). Napokon, Franc i suradnici (2006) kod neformalnog volontiranja, tj. pomaganja nekome tko nije član obitelji, nalaze najučestaliju aktivnost kod građana iz visoko urbaniziranih naselja, dok kod uopćenog volontiranja ne nalaze osjetnije razlike.

3. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Ciljevi ovog istraživanja bili su utvrditi razine dimenzija društvenog kapitala stanovništva Republike Hrvatske (RH) u sredinama različitog stupnja urbaniziranosti te analizirati razlike u društvenom kapitalu među tim sredinama.

Na temelju rezultata prethodno izloženih istraživanja provedenih u Hrvatskoj i inozemstvu postavljamo pet hipoteza: 1) povjerenje u političke i društvene institucije veće je u sredinama nižeg stupnja urbaniziranosti; 2) kontakt s rodbinom, prijateljima i susjedima intenzivniji je u sredinama nižeg stupnja urbaniziranosti; 3) članstvo u (lokalnim i nelokalnim) dobrovoljnim organizacijama izraženije je u sredinama višeg stupnja urbaniziranosti; 4) izlaznost na izbore veća je u sredinama nižeg stupnja urbaniziranosti; 5) volontiranje u (lokalnim i nelokalnim) organizacijama/akcijama izraženije je u sredinama višeg stupnja urbaniziranosti.

4. Metodologija istraživanja

4.1. Prikupljanje podataka i uzorak

Podaci su prikupljeni u istraživanju Pilarov barometar hrvatskoga društva 2015. što ga je proveo Institut društvenih znanosti Ivo Pilar u razdoblju od ožujka do svibnja 2015. godine. Korišten je etapno stratificiran reprezentativan uzorak punoljetnog stanovništva Republike Hrvatske (N = 1 000). Unutar svakog stratuma očuvana je proporcionalnost i slučajni izbor jedinica. Provedena je usmena anketa na unaprijed zadanim adresama. Unutar svake od zadanih adresa/kućanstava ispitana je ona osoba koja je zadnja imala rođendan. Ukoliko su zadano kućanstvo ili ispitanik bili nedostupni za ispunjavanje ankete, odabrano je zamjensko kućanstvo na istoj mikrolokaciji (26,1% kontaktiranih osoba odbilo je anketiranje).¹³

Stanovništvo Hrvatske podijelili smo u tri kategorije prema stupnju urbaniziranosti naselja u kojem stanuje: stanovništvo velikih gradova, stanovništvo ostalih gradova (gradovi srednje veličine i mali gradovi) te sta-

¹³ Informacije o prikupljanju podataka preuzete su s mrežne stranice <http://barometar.pilar.hr/metoda.html>. Na toj stranici dostupan je i detaljniji opis provedbe tog istraživanja.

novništvo ruralnih sredina. Odstupanje od u sličnim radovima uglavnom uobičajene podjele na dvije kategorije, urbanu i ruralnu, kroz dodatnu podjelu kategorije urbanog stanovništva napravljeno je s ciljem ostvarivanja veće nijansiranosti rezultata istraživanja.

Slijedeći metodologiju korištenu u zadnjem Popisu stanovništva RH (Državni zavod za statistiku, 2011), urbanim (gradskim) naseljima smatramo ona koja zadovoljavaju sljedeća četiri kriterija: sjedište upravnih gradova (bez obzira na broj stanovnika), naselje s više od 10 000 stanovnika, naselje od 5 000 do 9 999 stanovnika s 25% i više zaposlenih u naselju stanovanja u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima u odnosu na ukupan broj zaposlenih stanovnika naselja te naselje od 2 000 do 4 999 stanovnika s 25% i više zaposlenih u naselju stanovanja u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima u odnosu na ukupan broj zaposlenih stanovnika naselja i s udjelom nepoljoprivrednih kućanstava od 50% i više. Velikim gradovima smatramo Zagreb, Split, Rijeku i Osijek. Sva ostala urbana naselja čine skupinu ostalih gradova. Ruralna naselja su ona koja ne zadovoljavaju sva četiri istaknuta kriterija. Prema podacima iz Popisa stanovništva RH iz 2011., 55,3% ukupne populacije čini urbano stanovništvo, od kojega 47,4% živi u četirima velikim gradovima.

U Tablici 1 prikazana je struktura uzorka prema nekim od temeljnih sociodemografskih obilježja.

Tablica 1. Frekvencije ispitanika u kategorijama sociodemografskih obilježja prema tipu naselja (N = 1 000)

		<i>tip naselja</i>						<i>ukupno</i>	
		<i>veliki grad</i>		<i>ostali gradovi</i>		<i>selo</i>			
		<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
spol	muški	122	50,0%	134	46,7%	227	48,4%	483	48,3%
	ženski	122	50,0%	153	53,3%	242	51,6%	517	51,7%
	ukupno	244	100,0%	287	100,0%	469	100,0%	1 000	100,0%
obrazovanje	osnovna škola ili niže	48	19,7%	68	23,7%	148	31,6%	264	26,4%
	trogodišnja srednja škola	16	6,6%	36	12,5%	106	22,6%	158	15,8%
	četverogodišnja srednja škola	118	48,4%	122	42,5%	154	32,8%	394	39,4%
	viša ili visoka škola	59	24,2%	59	20,6%	58	12,4%	176	17,6%
	magisterij ili doktorat	3	1,2%	2	0,7%	3	0,6%	8	0,8%
	ukupno	244	100,0%	287	100,0%	469	100,0%	1 000	100,0%

		tip naselja						ukupno	
		veliki grad		ostali gradovi		selo			
		N	%	N	%	N	%	N	%
mjesečni prihod po članu kućanstva u kunama	< 500	2	0,9%	4	1,5%	16	3,6%	22	2,3%
	< 500, 1 000 >	4	1,7%	19	6,9%	36	8,1%	59	6,2%
	< 1 000, 1 500 >	18	7,7%	45	16,4%	83	18,6%	146	15,3%
	< 1 500, 2 000 >	24	10,3%	40	14,5%	89	20,0%	153	16,0%
	< 2 000, 3 000 >	68	29,1%	62	22,5%	84	18,8%	214	22,4%
	< 3 000, 4 000 >	41	17,5%	35	12,7%	53	11,9%	129	13,5%
	< 4 000, 5 000 >	34	14,5%	27	9,8%	33	7,4%	94	9,8%
	> 5 000	43	18,4%	43	15,6%	52	11,7%	138	14,5%
	ukupno	234	100,0%	275	100,0%	446	100,0%	955	100,0%
dob	[18, 30]	67	27,5%	79	27,5%	77	16,4%	223	22,3%
	[31, 40]	43	17,6%	49	17,1%	76	16,2%	168	16,8%
	[41, 50]	37	15,2%	42	14,6%	96	20,5%	175	17,5%
	[51, 60]	44	18,0%	51	17,8%	104	22,2%	199	19,9%
	[61, 70]	30	12,3%	38	13,2%	51	10,9%	119	11,9%
	> 70	23	9,4%	28	9,8%	65	13,9%	116	11,6%
		ukupno	244	100,0%	287	100,0%	469	100,0%	1 000

4.2. Mjerni instrumenti

Povjerenje u političke i društvene institucije mjereno je pitanjem o količini povjerenja u sljedeće institucije: Hrvatski sabor, pravosuđe, policija, političke stranke, Europski parlament, Hrvatska vojska, Predsjednica RH, Vlada RH, Crkva, školstvo i zdravstvo. Povjerenje u medije istraženo je pitanjem o količini povjerenja u radio, televiziju, tisak i internet. U prvom slučaju ispitanici su izrazili količinu povjerenja u svaku od spomenutih institucija na 11-stupanjskoj skali, a u slučaju medija na četverostupanjskoj skali.

Kod obje mjere provedena je faktorska analiza glavnih komponenti te su potvrđene jednofaktorske strukture. Saturacije čestica na faktoru su se za povjerenje u političke i društvene institucije kretale u rasponu 0,55–0,81, a Cronbachov α koeficijent iznosio je 0,897 (po tipu naselja 0,832–0,913). Kod povjerenja u medije, saturacije su se kretale u rasponu 0,71–0,87, a Cronbachov α koeficijent iznosio je 0,854 (po tipu naselja 0,782–0,876). Veći rezultat na skalama označavao je veće povjerenje.

Kontakt sa susjedima, rodbinom i (bliskim) prijateljima, kao indikator neformalne društvene umreženosti, mjereno je trima pitanjima o količini kontakta sa svakom od tih skupina ljudi (npr., »S koliko se rođaka

vidite ili čujete barem jednom u dva tjedna?»). Članstvo u (lokalnim i nelokalnim) dobrovoljnim organizacijama, kao indikator formalne društvene umreženosti, istraženo je pitanjem o članstvu u nekoj udruzi u trenutku ispunjavanja upitnika. Korišten je dihotomni format odgovora (da/ne).

Izlazak na izbornu glasanje, kao indikator političke participacije, mjereno je trima pitanjima: izlazak na posljednje predsjedničke izbore, izlazak na posljednje parlamentarne izbore te namjera izlaska na sljedeće parlamentarne izbore. Volontiranje, kao indikator građanske participacije, mjereno je pitanjem o učestalosti volontiranja u organizacijama i/ili akcijama u posljednjih 12 mjeseci na skali od 5 stupnjeva (od »Niti jednom« do »Najmanje jednom tjedno«).

5. Rezultati i rasprava

U nastavku su prikazani deskriptivni pokazatelji za korištene indikatore prema tipu naselja te rezultati analize razlika s obzirom na urbaniziranost naselja. Rezultati su grupirani i prikazani prema dimenzijama društvenog kapitala. Uz rezultate istraživanja navedena je i njihova interpretacija.

5.1. Dimenzija povjerenja

U Tablici 2 prikazani su deskriptivni pokazatelji za dvije skale povjerenja, pri čemu su te skale konstruirane kao sumirani skalni rezultati dobiveni mjerenjem količine povjerenja u 11 institucija, odnosno u četirima vrstama medija.

Tablica 2. Deskriptivni pokazatelji za skale povjerenje u političke i društvene institucije te medije prema tipu naselja

		<i>N</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
povjerenje u institucije	veliki grad	197	0	90	42,80	16,68
	ostali gradovi	250	0	99	43,70	20,17
	selo	386	0	106	48,29	21,03
	ukupno	833	0	106	45,61	19,96
povjerenje u medije	veliki grad	200	4	14	8,85	2,32
	ostali gradovi	231	4	16	9,35	2,71
	selo	368	4	16	9,32	2,84
	ukupno	799	4	16	9,21	2,67

Normalnost distribucija rezultata na skalama povjerenja testirana je Kolmogorov Smirnovljevim testom. S obzirom na to da distribucija za povjerenje u institucije ne odstupa od normalne ($z = 0,026$; $p > 0,05$), za testiranje statističke značajnosti razlika među tipovima naselja kod te varijable korištena je analiza varijance (Tablica 3). Za *post-hoc* analize korišten je Schefféov test.

Tablica 3. Razlike u povjerenju u političke i društvene institucije s obzirom na tip naselja

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>usporedbe među kategorijama</i>			
			<i>veliki grad</i>	<i>ostali gradovi</i>	<i>selo</i>	
povjerenje u institucije	6,681**	2 830	veliki grad	–	–0,90	–5,49**
			ostali gradovi	0,90	–	–4,59*
			selo	5,49**	4,59*	–

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kod povjerenja u medije distribucija rezultata odstupa od normalne ($z = 0,131$; $p < 0,05$) te su razlike provjerene neparametrijskim, Kruskal-Wallisovim H testom (Tablica 4).

Tablica 4. Razlike u povjerenju u medije s obzirom na tip naselja

		<i>N</i>	<i>medijan</i>	<i>prosječni rang</i>	<i>H (p)</i>
povjerenje u medije	veliki grad	200	8	369,83	5,061 (0,08)
	ostali gradovi	231	9	417,28	
	selo	368	9	405,55	

Prosječni rezultat povjerenja u političke i društvene institucije u svim sredinama nezanemarivo je niži od sredine raspona varijacija na tom indikatoru (0–110; Tablica 2), što znači da ispitanici u prosjeku iskazuju razmjerno nisko povjerenje u institucije. Kod varijable povjerenja u medije, aritmetička sredina rezultata u svim je sredinama tek nešto niža od sredine raspona varijacija (4–16), što upućuje na to da ispitanici u prosjeku izražavaju osrednju razinu povjerenja u medije. Povjerenje u političke i društvene institucije smanjuje se s rastom stupnja urbaniziranosti naselja, a prema medijima su najnepovjerljiviji ispitanici iz uzorka velikih gradova. Statistička značajnost tih razlika među tipovima naselja (Tablica 3 i 4)

ustanovljena je samo kod povjerenja u institucije, i to između stanovnika sela u odnosu na stanovnike obaju tipova gradova (povjerenje je više u seoskim naseljima). Time je potvrđena hipoteza 1 o većem povjerenju u političke i društvene institucije u sredinama nižeg stupnja urbaniziranosti te su dobiveni nalazi sukladni onima iz studija provedenih u osam zemalja Latinske Amerike (Booth i Bayer Richard, 2012), u Poljskoj (Żukowski i Theiss, 2009) te ranije u Hrvatskoj, u istraživanjima Štulhofera (2004) i Ilišin (2005).

Pri interpretiranju razlika u povjerenju u političke i društvene institucije potrebno je uzeti u obzir strukturu institucija o kojima su se ispitanici izjašnjavali i činjenicu da tim instrumentom nije bilo specificirano je li riječ o institucijama na lokalnoj ili nacionalnoj razini. Imajući to na umu, pretpostavljamo kako se dio ispitanika izjašnjavao referirajući se primarno na lokalnu crkvenu i policijsku organizaciju, lokalne institucije pravosuđa, zdravstva i školstva, pa i na lokalne političare. Ako je ta pretpostavka točna, slijedeći studiju Zukowskog i Theiss (2009) nadalje pretpostavljamo kako je povjerenje u slabije urbaniziranim sredinama u te institucije veće jer ondje stanovništvo ima mogućnost bolje poznavati svoje predstavnike i/ili s njima ostvariti osobni kontakt.

Izostanak statističke značajnosti razlika kod povjerenja u medije u suprotnosti je s očekivanjima. U istraživanju Čuvalo (2010) potvrđeno je, naime, kako niže obrazovano stanovništvo Hrvatske, koje je brojnije u ruralnim sredinama (vidjeti Tablicu 1), ima veće povjerenje u medije, osobito one tradicionalne (tiskovine, televizija i radio). Za podrobniji uvid u taj nalaz i njegovu interpretaciju bilo bi potrebno razmotriti odrednice DK u pojedinim sredinama, čime se ovaj rad nije bavio.

5.2. Dimenzija društvene umreženosti

5.2.1. Neformalna društvena umreženost

Ispitanici u svim tipovima naselja imaju kontakt u prosjeku barem jednom u dva tjedna s dva do tri susjeda, bliska prijatelja i rođaka (Tablica 5). Prosječan broj susjeda i rođaka s kojima je ostvaren kontakt tog intenziteta opada s porastom stupnja urbaniziranosti naselja. Kad je riječ o broju bliskih prijatelja, stanovništvo velikih gradova kontaktira s njih prosječno manje nego ruralna i populacija ostalih gradova.

Tablica 5. Deskriptivni pokazatelji za indikatore neformalne umreženosti prema tipu naselja

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
S koliko rođaka se vidite ili čujete bar jednom u dva tjedna?	veliki grad	244	1,92	2,22
	ostali gradovi	287	2,70	2,34
	selo	469	2,96	2,70
	ukupno	1 000	2,63	2,52
S koliko bliskih prijatelja se vidite ili čujete bar jednom u dva tjedna?	veliki grad	244	2,95	2,07
	ostali gradovi	287	3,37	2,42
	selo	469	3,23	2,31
	ukupno	1 000	3,20	2,29
Koliko susjeda posjećujete ili razgovarate s njima bar jednom u dva tjedna?	veliki grad	242	2,07	2,40
	ostali gradovi	284	2,87	2,61
	selo	459	3,45	3,08
	ukupno	985	2,94	2,84

Kako raspodjela rezultata u svim trima varijablama odstupa od normalne distribucije ($Z_{\text{rodaci}} = 0,210$; $Z_{\text{prijatelji}} = 0,170$; $Z_{\text{susjedi}} = 0,204$; $p < 0,05$), statistička značajnost razlika među tipovima naselja provjerena je Kruskal-Wallisovim H testom s Mann-Whitneyjevim testom za *post-hoc* usporedbe. Za Mann-Whitneyjev test veličine efekata iz r-obitelji izračunate su po formuli ($r = Z / \sqrt{N}$) (Rosenthal, 1991) te je njihova značajnost prikazana u zagradi ispod veličine efekta (Tablica 6). Statistički značajna razlika kod varijable broja kontaktiranih rođaka utvrđena je samo između ispitanika velikih gradova te ispitanika iz ostalih gradova i sa sela (u korist ostalih gradova i sela). Kod broja kontaktiranih susjeda, statistički značajna razlika pronađena je među svim tipovima naselja (u korist naselja nižeg stupnja urbaniziranosti), dok u slučaju broja kontaktiranih prijatelja razlika nije zabilježena ni u jednoj od kombinacija.

Na temelju izloženoga možemo ustvrditi kako je barem djelomično potvrđena hipoteza 2 o intenzivnijem kontaktu s rodbinom, susjedima i (bliskim) prijateljima u sredinama nižeg stupnja urbaniziranosti. Nalazi našeg istraživanja općenito su u skladu s nalazima dobivenim u sličnim analizama provedenim u jednoj od australskih saveznih država (Onyx i Bulen, 2000), u dvama tajlandskim predjelima (Wun'Gaeo i dr., 2014), u Litvi (Imbrasaitė, 2006), u Nizozemskoj (Mohnen i dr., 2011) te ranije u Hrvatskoj (Dobrotić i Laklija, 2012; Miletić, 2015).

Tablica 6. Razlike u neformalnoj umreženosti s obzirom na tip naselja

		N	medijan	prosječni rang	H (p)	Mann–Whitneyjev test		
						<i>r_{v,grad–o.grad}</i>	<i>r_{v.grad–selo}</i>	<i>r_{o.grad–selo}</i>
broj rodaka	veliki grad	244	1	396,53	44,125 ($< 0,001$)	0,222 ($< 0,001$)	0,241 ($< 0,001$)	0,037 (0,309)
	ostali gradovi	287	2	521,20				
	selo	469	2	541,92				
broj prijatelja	veliki grad	244	2	474,84	3,564 (0,168)	–	–	–
	ostali gradovi	287	3	521,56				
	selo	469	3	500,96				
broj susjeda	veliki grad	242	2	390,92	47,601 ($< 0,001$)	0,193 ($< 0,001$)	0,257 ($< 0,001$)	0,086 (0,020)
	ostali gradovi	284	2	496,54				
	selo	459	2	544,63				

Interpretaciju rezultata započinjemo osvrtom na zbirne rezultate (Tablica 5). Polazeći od činjenice da su ruralniji krajevi nerijetko geografski izolirani i deficitarni u pogledu dostupnosti organiziranih usluga poput medicinske i socijalne skrbi, pretpostavljamo kako je, zbog vlastite zaštite u slučajevima poput ozljeda ili egzistencijalne ugroženosti, stanovništvu u tim, u odnosu na stanovništvo u većim, sredinama zbog pragmatičnih razloga potrebno održavati redovitiji kontakt sa susjedima i rodbinom (Ziersch i dr., 2009; Morton i dr., 2008). Vezano za kontakt samo sa susjedima, pretpostavljamo kako urbaniziranije sredine bilježe manju učestalost kontakta zbog veće rezidencijalne mobilnosti.¹⁴ Naime, kako je stvaranje susjedskih odnosa dugotrajan proces, u sredinama s većom rezidencijalnom mobilnošću stanovništvo ih često ne stigne izgraditi, ali vjerojatno nema ni osobitog interesa za to s obzirom na očekivanu razinu fluktuacije susjeda (Miletić, 2015). Time gusto naseljena urban(ij)a područja umjesto prostora za razvijanje društvenosti otvaraju prostor za razvijanje anonimnosti (Xu, Perkins i Chow, 2010: 269).

5.2.2. Formalna društvena umreženost

U Tablici 7 valja primijetiti kako je članstvo u (lokalnim i nelokalnim) udrugama prilično slabo zastupljeno među populacijom u svim tipovima naselja, pri čemu je ono neznatno izraženije u ostalim gradovima i ruralnim sredinama (po 7,8%) nego u velikim gradovima (6,4%).

¹⁴ Iako ne raspoložemo konkretnim podacima o razlikama u rezidencijalnoj mobilnosti između sredina različitog stupnja urbaniziranosti u Hrvatskoj, držimo da je opravdano pretpostaviti kako je ona veća unutar urbanih nego unutar ruralnih sredina.

Tablica 7. Deskriptivni pokazatelji za indikator formalne umreženosti prema tipu naselja

		<i>tip naselja</i>						<i>ukupno</i>	
		<i>veliki grad</i>		<i>ostali gradovi</i>		<i>selo</i>			
		<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Jeste li	Nisam.	220	93,6%	259	92,2%	423	92,2%	902	92,5%
osobno član/ članica	Član sam, ali ne aktivan.	5	2,1%	12	4,3%	22	4,8%	39	4,0%
neke udruge (nevladine organizacije)	Aktivan sam član kao volonter.	9	3,8%	9	3,2%	12	2,6%	30	3,1%
ili ste ikada bili?	Aktivan sam profesionalan član.	1	0,4%	1	0,4%	2	0,4%	4	0,4%
	ukupno	235	100,0%	281	100,0%	459	100,0%	975	100,0%

Kako je distribucija rezultata te varijable odstupala od normalne ($z = 0,529$; $p < 0,05$), za ispitivanje razlika među sredinama korišten je Kruskal-Wallisov H test. Statistička značajnost tih razlika nije pronađena (Tablica 8).

Tablica 8. Razlike u članstvu u udrugama s obzirom na tip naselja

	<i>N</i>	<i>medijan</i>	<i>prosječni rang</i>	<i>H (p)</i>
veliki grad	235	1	483,07	0,456 (0,80)
ostali gradovi	281	1	489,62	
selo	459	1	489,53	

Hipoteza 3 o izraženijem članstvu u (lokalnim i nelokalnim) dobrovoljnim organizacijama u sredinama višeg stupnja urbaniziranosti tako nije potvrđena. Naši rezultati mogu uopćeno potvrditi nalaze sličnih istraživanja provedenih u SAD-u (Beaudoin i Thorson, 2004) i ranije u Hrvatskoj (Štulhofer, 2004; Franc i dr., 2006, 2012; Krolo, 2015). Izraženije smo članstvo u urbaniziranijim sredinama očekivali s obzirom na strukturu uzorka (vidjeti Tablicu 1). Naime, Franc i suradnici (2012) pronašli su kako udio članstva u udrugama raste s rastom prosječnih mjesečnih primanja po članu kućanstva i s rastom stupnja obrazovanja, a u našem uzorku i stupanj obrazovanja i mjesečna primanja po članu kućanstva rastu s porastom stupnja urbaniziranosti naselja. U kontekstu prilično niskog interesa za članstvom u udrugama neovisno o stupnju urbaniziranosti naselja (manje od 10%), pretpostavljamo kako je ono povezano s razmjerno raširenim negativnim stavom o radu udruga u svim tipovima naselja. Primjerice, u istraživanju Franc i suradnika (2012) navodi se kako 58,0%

ispitanih u sredinama velike urbaniziranosti, 49,1% u sredinama srednje i 49,4% u sredinama male urbaniziranosti drži da udruge malo ili uopće ne pridonose rješavanju konkretnih životnih problema ljudi ili određenih društvenih skupina.

5.3. Dimenzija društvene participacije

5.3.1. Politička participacija

Namjera izlaska na sljedeće parlamentarne izbore raste, odnosno sklonost apstinenciji opada, s povećanjem stupnja urbaniziranosti naselja (Tablica 9). Udio ispitanika koji su glasali na prethodnim parlamentarnim (64,6%) i predsjedničkim (67,9%) izborima najizraženiji je u velikim gradovima, dok njihov udio u slučaju predsjedničkih izbora opada sa smanjenjem stupnja urbaniziranosti sredine. Nadalje, za primijetiti je i kako je udio izbornih apstinenata rastao sa smanjenjem stupnja urbaniziranosti naselja u slučaju prethodnih predsjedničkih, ali ne i parlamentarnih izbora.

Tablica 9. Deskriptivni pokazatelji za indikatore političke participacije prema tipu naselja

		tip naselja						ukupno	
		veliki grad		ostali gradovi		selo			
		N	%	N	%	N	%		
Kada bi se sada raspisali izbori za Sabor, biste li izašli i glasovali?	Sigurno ne bih.	22	9,1%	42	14,7%	87	18,6%	151	15,1%
	Vjerojatno ne bih.	25	10,3%	40	14,0%	54	11,5%	119	11,9%
	Ne mogu odlučiti.	29	12,0%	32	11,2%	63	13,4%	124	12,4%
	Vjerojatno bih.	57	23,6%	65	22,7%	87	18,6%	209	21,0%
	Sigurno bih.	109	45,0%	107	37,4%	178	38,0%	394	39,5%
	ukupno	242	100,0%	286	100,0%	469	100,0%	997	100,0%
glasanje na prošlim izborima za Sabor	Nisam se odazvao.	63	35,4%	103	46,4%	165	44,0%	331	42,7%
	Glasovao sam.	115	64,6%	119	53,6%	210	56,0%	444	57,3%
	ukupno	178	100,0%	222	100,0%	375	100,0%	775	100,0%
glasanje na prošlim predsjedničkim izborima	Nisam se odazvao.	68	32,1%	94	40,0%	162	42,3%	324	39,0%
	Glasovao sam.	144	67,9%	141	60,0%	221	57,7%	506	61,0%
	ukupno	212	100,0%	235	100,0%	383	100,0%	830	100,0%

Za varijablu namjere glasanja na parlamentarnim izborima analize razlika među sredinama napravljene su Kruskal-Wallisovim H testom s Mann-Whitneyjevim *post-hoc* testom jer je distribucija rezultata odstupala od normalne ($z = 0,227$; $p < 0,05$) (Tablica 10).

Tablica 10. Razlike u namjeri glasanja na izborima za Sabor s obzirom na tip naselja

	N	medijan	prosječni rang	H (p)	Mann Whitneyjev test		
					$r_{v.grad-o.grad}$	$r_{v.grad-selo}$	$r_{o.grad-selo}$
veliki grad	242	4	546,64	9,786 (0,007)	0,103	0,114	0,021
ostali gradovi	286	4	490,77		(0,018)	(0,002)	(0,571)
selo	469	4	479,44				

Za varijable glasanja na prošlim parlamentarnim i predsjedničkim izborima analize razlika među tipovima naselja napravljene su χ^2 testom.

Tablica 11. Razlike u glasanju na posljednjim parlamentarnim i predsjedničkim izborima s obzirom na tip naselja

		ukupno	veliki grad – ostali gradovi	veliki grad – selo	ostali gradovi – selo
parlamentarni izbori	χ^2	5,382	4,927	3,690	0,324
	p	0,068	0,032	0,064	0,610
predsjednički izbori	χ^2	6,120	3,029	6,013	0,317
	p	0,047	0,094	0,018	0,614

Statistička značajnost razlika zabilježena je u sljedećim slučajevima (Tablica 10 i 11): kod varijable namjera glasanja na sljedećim parlamentarnim izborima postoji samo između ispitanika iz velikih gradova te ispitanika iz ostalih gradova i sa sela (u korist ispitanika velikih gradova), kod glasanja na prošlim parlamentarnim izborima zabilježena je samo između velikih gradova i ostalih gradova (u korist velikih gradova), a kod glasanja na prošlim predsjedničkim izborima samo između velikih gradova i sela (u korist velikih gradova).

S obzirom na te rezultate, zaključujemo kako hipoteza 4 o većem angažmanu oko izlaska na izbore u sredinama nižeg stupnja urbaniziranosti nije potvrđena. Jedini rezultat prethodnih sličnih analiza donekle na tragu s našim nalazimo u istraživanju populacije jedne regije u Rumunjskoj, i to kod referendumskog glasanja (Rezenau i dr., 2016). Interpretaciju tog nalaza započinjemo Blaydesinim (2006) istraživanjem, u kojem je obrazovanija populacija označena kao sklonija namjernom, protestnom, neizlasku na izbore kao izrazu općenitog nezadovoljstva političkim elitama. S obzirom na to da je udio obrazovanih ispitanika u našem uzorku rastao s rastom stupnja urbaniziranosti naselja (Tablica 1), pretpostavljamo da je u velikim gradovima najveći udio protestnih neizlazaka na izbore. U kontekstu za-

bilježene najizraženije političke participacije upravo u velikim gradovima, pretpostavljamo kako je ona povezana sa smanjenjem broja protestnih nezlazaka na izbore. Ono bi moglo biti povezano sa situacijom u društvu u vremenu na koje se pitanja u upitniku odnose. Podsjetimo, pitanje o izlasku na sljedeće izbore postavljeno je u proljeće 2015., dok su predsjednički izbori o kojima je postavljeno pitanje održani 2014., a parlamentarni krajem 2011. Kako je razdoblje od 2011. do 2015. godine obilježeno gospodarskom krizom i korupcijskim aferama pojedinih visokopozicioniranih političara, pretpostavljamo da je nezadovoljstvo tim stanjem mobiliziralo dio inače protestnih izbornih apstinenata.

5.3.2. Građanska participacija

Volonterski se rad pokazuje slabo zastupljenim u svim trima tipovima naselja (Tablica 12). U godinu dana prije anketiranja volontiralo je 14,8% ispitanika velikih gradova, 16,7% ostalih gradova i 10,1% ruralnih predjela. Udio onih koji su volontirali najučestalije, tj. najmanje jednom tjedno, smanjuje se sa smanjenjem stupnja urbaniziranosti naselja. Takvo stanje odgovara stanju vezanom uz sudjelovanje u radu udruga (Tablica 7). I ono je slabo zastupljeno te se smanjuje sa smanjenjem stupnja urbaniziranosti naselja.

Tablica 12. Deskriptivni pokazatelji za indikator građanske participacije prema tipu naselja

		tip naselja						ukupno	
		veliki grad		ostali gradovi		selo			
		N	%	N	%	N	%		
volontiranje	Niti jednom.	208	85,2%	239	83,3%	421	89,8%	868	86,8%
	Jednom.	12	4,9%	26	9,1%	26	5,5%	64	6,4%
	Nekoliko puta.	13	5,3%	18	6,3%	16	3,4%	47	4,7%
	Najmanje jednom mjesečno.	2	0,8%	1	0,3%	3	0,6%	6	0,6%
	Najmanje jednom tjedno.	9	3,7%	3	1,0%	3	,6%	15	1,5%
	ukupno	244	100,0%	287	100,0%	469	100,0%	1 000	100,0%

Distribucija rezultata na varijabli učestalosti volontiranja odstupala je od normalne ($z = 0,500$; $p < 0,05$), pa je analiza razlika među sredinama provedena Kruskal-Wallisovim H testom s Mann-Whitneyjevim testom za *post-hoc* usporedbe (Tablica 13). U pogledu razlika kod volonterskog rada statistički je značajna samo ona između ispitanika iz ostalih gradova i onih sa sela (u korist ispitanika iz ostalih gradova).

Tablica 13. Razlike u učestalosti volontiranja s obzirom na tip naselja

	<i>N</i>	<i>medijan</i>	<i>prosječni rang</i>	<i>H (p)</i>	<i>Mann Whitneyjev test</i>		
					<i>r_{v.grad-o.grad}</i>	<i>r_{v.grad-selo}</i>	<i>r_{o.grad-selo}</i>
veliki grad	244	1	510,30	7,385	0,017	0,072	0,094
ostali gradovi	287	1	517,17	(0,025)	(0,697)	(0,053)	(0,010)
selo	469	1	485,20				

Hipotezu 5 o izraženijem volontiranju u (lokalnim i nelokalnim) organizacijama/akcijama u sredinama višeg stupnja urbaniziranosti možemo tako smatrati barem djelomično potvrđenom. Naš nalaz općenito je u skladu s onim pronađenim u Kini (Meng i Chen, 2014) i ranije u Hrvatskoj (Ledić, 2001; Forčić, 2007)¹⁵ te djelomično u Danskoj (Sørensen, 2016) i Hrvatskoj (Franc i dr., 2006).

Pretpostavljamo kako je više volonterskog rada u sredinama većeg stupnja urbaniziranosti povezano s brojčano većom i sadržajno raznolikijom ponudom prilika za volontiranje u urbanih nego ruralnim sredinama (Lalić, 2006; Sørensen, 2016). Nadalje, pretpostavljamo kako je manje volonterskog rada u ruralnim sredinama povezano s tipom tamošnjih udruženja. Naime, njihovom strukturom uglavnom dominiraju udruženja usmjerena unapređenju vlastitog posla i obogaćivanju slobodnog vremena (npr., lovačka, kulturno-umjetnička, sportska i poljoprivredna udruženja), zbog čega dio članstva svoju aktivnost u njima vjerojatno ne percipira kao volontiranje (usp. Svendsen i Sørensen, 2006).

6. Zaključak

Sumirajući najvažnije rezultate predstavljene u ovom radu po dimenzijama društvenog kapitala, počinjemo s razinama i razlikama u povjerenju. Ispitanici u sredinama svih stupnjeva urbaniziranosti u prosjeku bilježe osrednje povjerenje u medije i razmjerno nisko povjerenje u političke i društvene institucije. Pritom se povjerenje u institucije smanjuje s rastom stupnja urbaniziranosti naselja, a prema medijima je kao najmanje povjerljiva zabilježena populacija velikih gradova. Statistički značajne razlike ustanovljene su između ispitanika na selu te ispitanika (u ostalim i velikim) gradovima. Kod povjerenja u medije razlike nisu pronađene.

Kod prve sastavnice dimenzije društvene umreženosti, tj. neformalne društvene umreženosti, pronađeno je kako stanovništvo u svim tipovima

¹⁵ Ledić (2001) i Forčić (2007) koriste uzorak jedne hrvatske županije.

naselja ima barem jedan dvotjedni kontakt u prosjeku s dva do tri susjeda, bliska prijatelja i rođaka. Prosječan broj susjeda i rođaka s kojima je ostvaren kontakt opada s porastom stupnja urbaniziranosti naselja, a ispitanici iz velikih gradova kontaktiraju u prosjeku s manje bliskih prijatelja nego oni iz ruralnih sredina i ostalih gradova. Statistički značajna razlika pronađena je u slučaju broja kontaktiranih rođaka između ispitanika iz velikih gradova te ispitanika iz ostalih gradova i sa sela, kao i kod broja kontaktiranih susjeda između ispitanika iz svih tipova naselja. Kod formalne društvene umreženosti zabilježeno je nešto izraženije članstvo u udrugama u sredinama ostalih gradova i sela nego u sredinama velikih gradova, ali te se razlike nisu pokazale statistički značajnima.

U pogledu prve sastavnice dimenzije društvene participacije, tj. političke participacije, pronađeno je kako udio ispitanika koji bi vjerojatno ili sigurno izišli na sljedeće parlamentarne izbore opada, a udio onih koji sigurno ne bi izišli na te izbore raste, sa smanjenjem stupnja urbaniziranosti naselja. Nadalje, udio ispitanika koji su glasali na prethodnim parlamentarnim i predsjedničkim izborima izraženiji je u velikim gradovima nego u ostalim gradovima i na selu. Pritom su statistički značajne razlike, u glasanju na sljedećim parlamentarnim izborima između ispitanika iz velikih gradova te ispitanika iz ostalih gradova i sa sela, zatim u glasanju na posljednjim parlamentarnim izborima između velikih gradova i ostalih gradova te u glasanju na posljednjim predsjedničkim izborima između velikih gradova i sela. U kontekstu građanske participacije, u volonterskom radu najaktivniji su bili ispitanici iz ostalih gradova, manje iz sredina velikih gradova te najmanje iz ruralnih sredina, pri čemu je statistički značajna razlika pronađena samo između ispitanika iz ostalih gradova i onih sa sela.

Temeljna ograničenja ovog istraživanja odnose se na korišteni uzorak i mjerne instrumente. U pogledu uzorka, ostaje nepoznatim razlikuje li se po predmetima mjerenja 26,1% kontaktiranih osoba koje su odbile anketiranje od onih koje su pristale sudjelovati u istraživanju. Istraživanje je pak u pogledu korištenih instrumenata bilo ograničeno time što nije obuhvatilo sve četiri, nego tri Putnamove dimenzije DK. Neke su mjerene dimenzije, nadalje, ograničene sadržajnim obuhvatom čestica. Primjerice, neformalna društvena umreženost bila bi sveobuhvatnije istražena da smo bili u prilici uključiti umrežavanje putem internetskih aktivnosti (npr., internetske društvene mreže). I dimenzija povjerenja bila bi obuhvatnije istražena da smo bili u prilici mjeriti i povjerenje u (poznate i nepoznate) ljude.

Nalaze predstavljene u ovom radu treba promotriti i u kontekstu otvaranja prostora za daljnja istraživanja, koja će nadići primarno deskriptivnu razinu analize, te za nove rasprave u području društvenog kapitala hrvatskih urbanih i ruralnih sredina. Primjerice, postavlja se pitanje što objašnjava razinu društvenog kapitala u svakoj od dimenzija u sredinama malih i srednjih gradova, što u ruralnim, a što u sredinama velikih gradova? Jesu li sociodemografska obilježja stanovništva povezana s dimenzijama društvenog kapitala na jednak ili sličan način u svakoj od sredina? Postoje li razlike u DK prema stupnju urbaniziranosti naselja u Hrvatskoj u odnosu na susjedne zemlje? Postoje li regionalne razlike u dimenzijama DK unutar sredina velikih i srednjih gradova te sela? Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kao jedno od ishodišta u potrazi za odgovorima na spomenuta i slična pitanja.

LITERATURA

- Beaudoin, Christopher E. i Thorson, Esther (2004). »Social Capital in Rural and Urban Communities: Testing Differences in Media Effects and Models«, *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 81 (2): 378–399. doi: 10.1177/107769900408100210
- Bežovan, Gojko i Zrinščak, Siniša (2007). »Postaje li civilno društvo u Hrvatskoj čimbenikom društvenih promjena?«, *Revija za socijalnu politiku*, 14 (1): 1–27. doi: 10.3935/rsp.v14i1.680
- Blaydes, Lisa (2006). »Who Votes in Authoritarian Elections and Why? Determinants of Voter Turnout in Contemporary Egypt«, *Proceedings of the 2006 Annual Meeting of the American Political Science Association*. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.457.5619&rep=rep1&type=pdf>
- Booth, John A. i Bayer Richard, Patricia (2012). »Untangling Social and Political Capital in Latin American Democracies«, *Latin American Politics and Society*, 54 (3): 33–64. doi: 10.1111/j.1548-2456.2012.00164.x
- Callois, Jean-Marc i Aubert, Francis (2007). »Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: The Case of French Rural Areas«, *Regional Studies*, 41 (6): 809–821. doi: 10.1080/00343400601142720
- Coffé, Hilde i Geys, Benny (2007). »Capital Toward an Empirical Characterization of Bridging and Bonding Social«, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36 (1): 121–139. doi: 10.1177/0899764006293181
- Čuvalo, Antonija (2010). »Osobine medijskih publika i povjerenje u medije«, *Medijske studije*, 1 (1–2): 40–54.
- Dobrotić, Ivana i Laklija, Maja (2012). »Obrasci društvenosti i percepcija izvora neformalne socijalne podrške u Hrvatskoj«, *Društvena istraživanja*, 21 (1): 39–58. doi: 10.5559/di.21.1.03
- Državni zavod za statistiku (2011). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

- Forčić, Gordana (2007). *Volonterstvo i razvoj zajednice: sudjelovanje građana u inicijativama u zajednici. Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative u zajednici kroz volonterski rad*. Rijeka: Udruga za razvoj civilnog društva SMART.
- Franc Renata, Sučić Ines, Međugorac Vanja i Rihtar Stanko (2012). *Vidljivost i javna percepcija udruga u Hrvatskoj 2012*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Franc, Renata, Šakić, Vlado, Šalaj, Berto, Lalić, Dražen i Kunac, Suzana (2006). *Udruge u očima javnosti: istraživanje javnog mnijenja s osvrtima*. Zagreb: Academy for Educational Development.
- Gvozdanović, Anja (2015a). *Istraživanje percepcije i stavova ispitanika o građanstvu: izvještaj*. Zagreb: GOOD Inicijativa i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Gvozdanović, Anja (2015b). »Izvori socijalnog povjerenja studenata u Hrvatskoj«, u: Vlasta Ilišin, Anja Gvozdanović i Dunja Potočnik (ur.). *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, str. 65–91.
- Ilišin, Vlasta (2005). »Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene«, u: Vlasta Ilišin (ur.). *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, str. 65–139.
- Imbrasaitė, Jūratė (2006). »Civic Resources and Political Exclusion in Lithuania: Urban and Rural Inequalities«, *Socialiniai mokslai*, 53 (3): 17–24.
- Krolo, Krešimir (2015). »Facebook prijatelji kao pokazatelj strukturnih dimenzija društvenog kapitala mladih u Hrvatskoj«, *Revija za sociologiju*, 45 (2): 145–170. doi: 10.5613/rzs.45.2.2
- Lalić, Dražen (2006). »Društveni trendovi i komunikacijski aspekti djelovanja nevladinih organizacija u Hrvatskoj«, u: Renata Franc, Vlado Šakić, Berto Šalaj, Dražen Lalić i Suzana Kunac (ur.). *Udruge u očima javnosti: istraživanje javnog mnijenja s osvrtima*. Zagreb: Academy for Educational Development, str. 164–174.
- Ledić, Jasminka (2001). *Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative kroz volonterski rad u Primorsko-goranskoj županiji*. Rijeka: Udruga za razvoj građanskog društva SMART.
- Mendoza-Botelho, Martin (2013). »Social Capital and Institutional Trust: Evidence from Bolivia's Popular Participation Decentralisation Reforms«, *The Journal of Development Studies*, 49 (9): 1219–1237. doi: 10.1080/00220388.2013.786961
- Meng, Tianguang i Chen, He (2014). »A Multilevel Analysis of Social Capital and Self-Rated Health: Evidence from China«, *Health & Place*, 27 (3): 38–44. doi: 10.1016/j.healthplace.2014.01.009
- Miletić, Geran-Marko (2015). »Who is (Still) Socializing with Neighbors? A Contribution to the Analysis of Local Social Relations«, *Sociologija i prostor*, 53 (2): 97–115. doi: 10.5673/sip.53.2.1
- Mohnen, Sigrid M., Groenewegen Peter P., Völker, Beate i Flap, Henk (2011). »Neighborhood social capital and individual health«, *Social Science & Medicine*, 72 (5): 660–667. doi: 10.1016/j.socscimed.2010.12.004

- Morton, Lois Wright, Bitto, Ella Annette, Oakland, Mary Jane i Sand, Mary (2008). »Accessing food resources: Rural and urban patterns of giving and getting food«, *Agriculture and Human Values*, 25 (1): 107–119. doi: 10.1007/s10460-007-9095-8
- Norstrand, Julie A. i Xu, Qingwen (2011). »Social Capital and Health Outcomes Among Older Adults in China: The Urban–Rural Dimension«, *The Gerontologist*, 52 (3): 325–334. doi: 10.1093/geront/gnr072
- Nummela, Olli, Sulander, Tommi, Karisto, Antti i Uutela, Antti (2009). »Self-Rated Health and Social Capital Among Aging People Across the Urban–Rural Dimension«, *International Journal of Behavior Medicine*, 16 (2): 189–194. doi: 10.1007/s12529-008-9027-z
- Onyx, Jenny i Bullen, Paul (2000). »Measuring Social Capital in Five Communities«, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36 (1): 23–42. doi: 10.1177/0021886300361002
- Pavić, Željko i Šundalić, Antun (2015). »Internetske društvene mreže, socijalni kapital i politička participacija«, *Media, culture and public relations*, 6 (2): 128–138.
- Ping Li, Peter (2007). »Social tie, social capital, and social behavior: Toward an integrative model of informal exchange«, *Asia Pacific Journal of Management*, 24 (2): 227–246. doi: 10.1007/s10490-006-9031-2
- Putnam, Robert (1993). »The Prosperous Community: Social Capital and Public Life«, *The American Prospect*. <http://prospect.org/article/prosperous-community-social-capital-and-public-life>.
- Putnam, Robert D. (1995). »Bowling Alone: America's Declining Social Capital«, *Journal of Democracy*, 6 (1): 65–78. doi: 10.1353/jod.1995.0002
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rezeanu, Cătălina-Ionela, Briciu, Arabela, Briciu, Victor, Repanovici, Angela i Coman, Claudiu (2016). »The Influence of Urbanism and Information Consumption on Political Dimensions of Social Capital: Exploratory Study of the Localities Adjacent to the Core City from Braşov Metropolitan Area, Romania«, *PLOS ONE*, 11 (1): 1–24. doi: 10.1371/journal.pone.0144485
- Rimac, Ivan (2000). »Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj«, *Bogoslovska smotra*, 70 (2): 471–484.
- Rosenthal, Robert (1991). *Meta-Analytic Procedures for Social Research*. Newbury Park: Sage.
- Sekulić, Duško i Šporer, Željka (2010). »Gubimo li povjerenje u institucije?«, u: Josip Kregar, Duško Sekulić i Željka Šporer (ur.). *Korupcija i povjerenje*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, str. 77–117.
- Sørensen, Jens F. L. (2012). »Testing the Hypothesis of Higher Social Capital in Rural Areas: The Case of Denmark«, *Regional Studies*, 46 (7): 873–891. doi: 10.1080/00343404.2012.669471
- Sørensen, Jens F. L. (2016). »Rural–Urban Differences in Bonding and Bridging Social Capital«, *Regional Studies*, 50 (3): 391–410. doi: 10.1080/00343404.2014.918945
- Svendsen, Gert Tinggaard i Svendsen, Gunnar Lind Hasse (ur.) (2009). *Handbook of Social Capital: The Troika of Sociology, Political Science and Economics*. Cheltenham: Edward Elgar. doi: 10.4337/9781848447486.00006

- Svendsen, Gunnar i Sørensen, Jens F. L. (2006). »The socioeconomic power of social capital: A double test of Putnam's civic society argument«, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 26 (9/10): 411–429. doi: 10.1108/01443330610690550
- Šalaj, Berto (2007). *Socijalni kapital. Hrvatska u komparativnoj analizi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Štulhofer, Aleksandar (2004). »Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995.–2003.«, *Politička misao*, 41 (3): 156–169.
- Thompson, Denise (2011). »Social Capital and Its Popularity«, *International Journal of Social Inquiry*, 4 (1): 3–21.
- Wun'Gaeo, Surichai, Jumnianpol, Surangrut, Charoenratana, Sayamol i Nuangjamnong, Nithi (2014). »Social Capital in Thailand: Unraveling the Myths of Rural-Urban Divide«, *The Sensus Social Capital Review*, 5: 93–108.
- Xu, Qingwen, Perkins, Douglas D. i Chow, Julian Chun-Chung (2010). »Sense of Community, Neighboring, and Social Capital as Predictors of Local Political Participation in China«, *American Journal of Community Psychology*, 45 (3–4): 259–271. doi: 10.1007/s10464-010-9312-2
- Yamamura, Eiji (2015). »Comparison of Social Trust's Effect on Suicide Ideation Between Urban and Non-Urban Areas: The Case of Japanese Adults in 2006«, *Social Science & Medicine*, 49 (9): 118–126. doi: 10.1016/j.socsci-med.2015.07.001
- Ziersch, Anna M., Baum, Fran, Darmawan, I. Gusti Ngurah, Kavanagh, Anne M. i Bentley, Rebecca J. (2009). »Social Capital and Health in Rural and Urban Communities in South Australia«, *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 33 (1): 7–16. doi: 10.1111/j.1753-6405.2009.00332.x
- Żukowski, Tomasz i Theiss, Maria (2009). »Islands of Civic Engagement: Differences in the Level of Civic-Associational Social Capital«, *International Journal of Sociology*, 39 (4): 65–87. doi: 10.2753/ij30020-7659390403

Differences in Social Capital Across the Croatian Population Based on the Level of Settlement Urbanisation

Filip MAJETIĆ

Ivo Pilar Institute of Social Sciences, Zagreb, Croatia

Filip.Majetic@pilar.hr

Miroslav RAJTER

Research Office, University of Zagreb, Croatia

miroslav.rajter@gmail.com

Mislav DEVIĆ

Zadar, Croatia

mislav.devic@gmail.com

This paper examines differences in social capital among the Croatian population across areas with different urbanisation levels. Although the analysis of such differences has been a productive research topic internationally, no studies in Croatia have aimed for it so far. Following Putnam's approach, social capital was conceptualised and operationalised by three dimensions: trust in institutions, informal as well as formal social networks, and social (political and civic) participation. The data were gathered in a 2015 survey. A representative multi-stage stratified sample of adults from Croatia was used ($N = 1\,000$). Trust in political and civic institutions was higher in rural than in urban areas. Compared to rural areas and small-to-medium-sized urban settlements, the population of large urban settlements engaged less in informal social networks (contacts with relatives and neighbours). No differences among settlements were found regarding membership in civic associations (formal social networks). The population of small-to-medium-sized cities reported more volunteering activities (political participation) than the residents of rural areas. In terms of political participation, the residents of large cities reported a higher voter turnout than the residents of small-to-medium-sized cities in the last parliamentary elections, as well as a higher voter turnout than the residents of rural areas in the last presidential elections. The findings shed light on topics that need to be examined in Croatia in future research, such as determinants of social capital within areas with a similar level of urbanisation and regional differences in social capital across areas with a high, medium and low level of urbanisation.

Key words: social capital, Croatian population, urban areas, rural areas, trust in institutions, social networks, social participation